

Židovský hřbitov v Brně – Židenicích

Historie vzniku

Původní starobylý židovský hřbitov se v Brně nacházel naproti paláce Padowetz, hluboko pod úrovní nynějšího vlakového nádraží a kolejiště tramvají. V roce 1454 byli Židé králem Ladislavem Pohrobkem z města vyhnáni a hřbitov, kam pohřbívali své mrtvé, byl rozbořen a zničen.

Zpět do Brna se Židé mohli vrátit teprve po revolučních událostech v roce 1848, kdy jim bylo umožněno volně se stěhovat. Aby mohli pečovat o své zemřelé, bylo jedním z jejich prvních počínů ustanovení svatého spolku Chevra kadiša. Neměli v Brně vlastní hřbitov, takže své mrtvé museli pohřbívat v okolních židovských obcích nebo tam, kam zemřelý příslušel.

Netrpělivě proto čekali na souhlas ke zřízení pohřebiště, synagogy a jmenování vlastního rabína. Na juliánovských blatech v katastru obce Židenice zakoupili dva pozemky o výměře mírně přesahující plochu jednoho hektaru. Po prokázání nabytí vlastnictví jim byl okresním hejtmánem 19. července 1852 udělen úřední souhlas k založení nového hřbitova.

Brněnští Židé pozemek ohradili, vystavěli prostou obřadní síň a postavili domek hrobníka. Ještě téhož roku byli na novém hřbitově pohřbeni Gabriel Beer a Moritz Jellinek (Jelenko). Ve stejném roce byly také pohřbeny dvě děti, Jesaias Engel a Šalamoun Ehrenfeld, dle zvyklostí bez náhrobního kamene.

O márnici a místnosti rituální očisty není v dochovaných pramenech zmínka. Protože hřbitov byl značně vzdálen od lidských obydlí, není vyloučeno, že funkci márnice s očistou rovněž plnila obřadní síň, své mrtvé ale Židé mohli umývat také doma.

Nový hřbitov byl z olomoucké silnice obtížně dostupný. Jediná komunikace, která tudy vedla, byla neudržovaná cesta, kudy jezdívali brněnští formani do juliánovské pískovny. Navíc kolem protékala strouha, jež se často rozvodňovala a zaplavovala okolní pozemky. Při velkých záplavách v roce 1862 rozvodněná strouha zcela zničila příkop, kterým protékala, a ohrozila hřbitov. Příkop byl neprodleně regulován a za tři roky překlenut mostkem, který přístup ke hřbitovu usnadnil. Stále hrozící nebezpečí bylo zažehnáno vybudováním kanalizační sítě.

Hřbitovní oddělení

Brněnský židovský hřbitov nebyl zřízen najednou jako celek, ale byl vybudován ve čtyřech etapách.

V nejstarší části hřbitova jsou ještě k vidění náhrobky s typickými tvary, symbolikou, dekorativními prvky a hebrejskými nápisy. Jsou podobné náhrobkům ze starobylých židovských hřbitovů. Zhotoveny jsou z pískovce, vápence a mramoru, ale není vyloučeno, že bývaly vyráběny i ze dřeva. Mnohé z nich se působením přírodních vlivů postupně rozpadají nebo se již rozpadly, jiné se, podobně jako na starých židovských hřbitovech, vlastní vahou propadají a mizí v zemi.

Ve starých odděleních, která jsou seskupena kolem čestné aleje u základního kamene, stojí vedle těchto náhrobků reprezentativní hroby a místy také rodinné hroby z kvalitního kamene, z černé, světlé i barevné žuly, vytvořené těmi nejlepšími kameníky. Předlohou jim byly návrhy renomovaných architektů a sochařů.

Nejreprezentativnější hroby a hrobky byly vybudovány počátkem 20. století a tvoří v podstatě oddělení 23 a 24, ale můžeme je najít i v dalších nových odděleních. Pohřbívání do skupin samostatných hrobek v oddělení 23 bylo započato v roce 1908.

Celý hřbitov byl původně rozvržen do 35 oddělení. Nyní, v zásadě od roku 2006, je hřbitov systematicky rozčleněn na 40 oddělení a pro snazší orientaci jsou větší z nich ještě rozdělena do podskupin.

Oddělení 37 a 38, dříve označovaná jako „louka“, byla nově rozparcelována na řady a hroby. Oddělení 40 prozatím zůstává nerozděleno na jednotlivá hrobová místa, protože dosud nebylo rozhodnuto o jeho začlenění do systému pohřbívání.

Při zjišťování průběhu budování hřbitova lze jednotlivé fáze vyčíst i přímo z datace jednotlivých pohřbů. Z tohoto hlediska můžeme hřbitovní oddělení rozdělit do tří skupin:

1. Nejstarší oddělení 1 až 13, která byla zřízena na pozemcích pocházejících z doby založení hřbitova v roce 1852.
2. Časově postupně navazující pohřbívání do oddělení 14 až 32 a část oddělení 33.
3. Druhá část oddělení 33 a k němu příslušející nově založené sekce 34 až 40.

Výše uvedené údaje o pohřbívání teorii o postupném rozšiřování hřbitova nijak nevyvracejí, spíše poukazují na prozíravost brněnské židovské obce, s níž prováděla včasné dokupování okolních vhodných pozemků. Jednání s jejich majiteli nebylo vždy jednoduché. Například v poslední etapě, při níž byl hřbitov rozšířen do současné podoby, bylo cílem židovské obce vykoupit dva sousedící pozemky ještě před vypuknutím první světové války. To se nezdařilo a vlastníci pozemků navíc využili války k dramatickému navýšení ceny, kterou židovská obec nebyla schopna zaplatit. Kýžené dohody bylo dosaženo až v roce 1926 a teprve v roce 1935, jak je vyznačeno na pamětní desce v oddělení 38, byla plocha hřbitova rozšířena na rozlohu bezmála tři hektarů. Podle stanoviska tehdejších odborníků měly být nové plochy zaplněny hroby do dvaceti let, tedy již v roce 1955.

V důsledku holokaustu, při kterém byla většina brněnských Židů vyvražděna, je skutečnost jiná. Na nové ploše jsou plně využívána oddělení 34, 35, 36 a 39. Oddělení 37 a 38 jsou záložní, stejně tak oddělení 40, které po záměrném ohraničení neprostupnými řadami tisíců spíše přináležejí k oddělení urnových hrobů č. 39.

Je zajímavé, že po celé délce nových oddělení, ve kterých se pohřbívá, byly předem vybudovány přesně zaměřené základy pro náhrobní kameny, které pod povrchem dosahují místy hloubky přesahující jeden metr.

Na brněnském hřbitově se dochovaly historické plány oddělení. Z některých je dokonce možné zjistit jejich autory. Z nalezených jmen uveďme například Alfreda Zeisla, ing. Leopolda Druckera, ing. Hugo Kirschnera, Goldmana a později ing. Zdeňka Šubra.

Torzo zahradního plánu Johanna Kubíčka z roku 1926 a dvě dochované studny spolu s betonovou kádí, které kdysi shromažďovaly vodu, naznačují, že uspořádání zeleně nebylo náhodné, nýbrž cílené. Květinová výsadba na hřbitově byla již v té době výrazná, o čemž svědčí přítomnost samostatného zahradníka a také objemná vyzděná jáma u jeho domku, pozůstatek po skleníku či zasypaná studna.